

Mój księgozbiór, mój ekslibris

- [Mój księgozbiór, mój ekslibris](#)

Mój księgozbiór, mój ekslibris

Źródło: online-skills.

Ważne daty

1516 – tak datowany jest najstarszy znany polski ekslibris należący do Macieja Drzewickiego – arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski.

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

Źródło: online-skills.

I. Opanowanie zagadnień z zakresu języka i funkcji plastyki; podejmowanie działań twórczych, w których wykorzystane są wiadomości dotyczące formy i struktury dzieła.

1) wykazuje się znajomością dziedzin sztuk plastycznych: malarstwa, rzeźby, grafiki, architektury (łącznie z architekturą wnętrz), rysunku, scenografii, sztuki użytkowej dawnej i współczesnej (w tym rzemiosła artystycznego); rozumie funkcje tych dziedzin i charakteryzuje ich język; rozróżnia sposoby i style wypowiedzi w obrębie dyscyplin; zna współczesne formy wypowiedzi artystycznej, wymykające się tradycyjnym klasyfikacjom, jak: happening, performance, asamblaż; sztuka nowych mediów;

2) rozróżnia cechy i rodzaje kompozycji w naturze oraz w sztukach plastycznych (odnajduje je w dziełach mistrzów, a także w tworach i zjawiskach przyrody); tworzy różnorodne układy kompozycyjne na płaszczyźnie i w przestrzeni (kompozycje otwarte i zamknięte, rytmiczne, symetryczne, statyczne i dynamiczne); ustala właściwe proporcje poszczególnych elementów kompozycyjnych, umiejętnie równoważy kompozycję, wykorzystując kształt i kontrast form;

II. Doskonalenie umiejętności plastycznych – ekspresja twórcza przejawiająca się w działaniach indywidualnych i zespołowych.

6) stosuje różnorodne techniki plastyczne (proste techniki graficzne, rzeźbiarskie, malarskie, elementy obrazowania cyfrowego fotograficznego i z wykorzystaniem wybranych graficznych programów komputerowych);

III. Opanowanie podstawowych wiadomości z zakresu kultury plastycznej, jej narodowego i ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturowego.

4) wymienia, rozpoznaje i charakteryzuje najważniejsze obiekty kultury wizualnej w Polsce, wskazuje ich twórców;

5) rozpoznaje wybrane, najbardziej istotne dzieła z dorobku innych narodów;

6) rozumie i charakteryzuje na wybranych przykładach z różnych dziedzin pojęcie stylu w sztuce.

- opowiadać historię powstawania ekslibrisu;
- opisywać wybrane motywy ekslibrisów;
- wykorzystywać techniki graficzne stosowane do wykonania ekslibrisów;
- tworzyć swój własny ekslibris.

Wprowadzenie

Są tacy, którzy w książkach widzą tylko obowiązkowy podręcznik lub lekturę szkolną, i tacy, dla których książka to szczególne dobro. Zbiór własnych książek nazywamy domową biblioteczką lub księgozbiorem prywatnym. Przyjrzyj się umieszczonej niżej reprodukcji obrazu Carla Spitzwega pod tytułem *Mól książkowy*. Zastanów się, kogo można tak określić.

Carl Spitzweg, „Mól książkowy”, 1850, Muzeum Georga Schäfera, Schweinfurt, Niemcy, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carl_Spitzweg_-_Der_Buchwurm.jpg), domena publiczna

Potocznie molem książkowym określa się osobę, która cały wolny czas lubi spędzać na czytaniu książek. Miłośnicy i kolekcjonerzy książek do oznaczenia własności swojego egzemplarza książki używają ekslibrisu. Nazwa ta pochodzi od łacińskiego słowa *ex libris*, co znaczy *z książek*. W języku polskim używamy też innych słów na określenie ekslibrisu, to jest KSIĘGOZNAK lub ZNAK KSIĄŻKOWY.

Zapamiętaj!

W języku polskim używamy formy spolszczonej, czyli EKSLIBRIS, pisanej łącznie. Natomiast umieszczając to słowo na grafice, warto użyć formy łacińskiej, czyli EX LIBRIS, pisanej oddzielnie, bez łącznika, czyli poziomej kreseczki między wyrazami.

Początki ekslibrisu

Początkowo, w ręcznie pisanych [manuskryptach](#) własność książki oznaczano odręcznymi zapiskami, później zaczęto tworzyć malowane [iluminacje](#). Przyjrzyj się zamieszczonej niżej fotografii przedstawiającej jedną ze stron XV-wiecznego manuskryptu. Po kliknięciu w ilustrację dowiesz się, która iluminacja pełniła funkcję ekslibrisu.

Św. Augustyn, „De Civitate Dei” („Państwo Boże”), Rzym: Conradus Sweynheym i Arnoldus Pannartz, 1468, flickr.com, CC BY 3.0

W dawnych wiekach manuskrypty były bardzo cenne - za równowartość jednej księgi można było kupić kilka wsi. Od czasu, gdy w XV w. złotnik i drukarz Johannes Gutenberg zastosował ruchomą czcionkę i stworzył prasę drukarską, która umożliwiała odbijanie egzemplarzy, zwiększyła się liczba dostępnych książek. Własność książek zaczęto wówczas oznaczać drukowanymi karteczkami przyklejanymi do okładki.

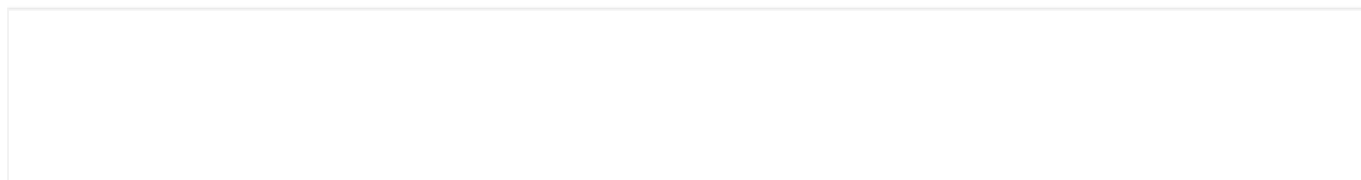
Strona zawierająca ekslibris, flickr.com, CC BY 3.0

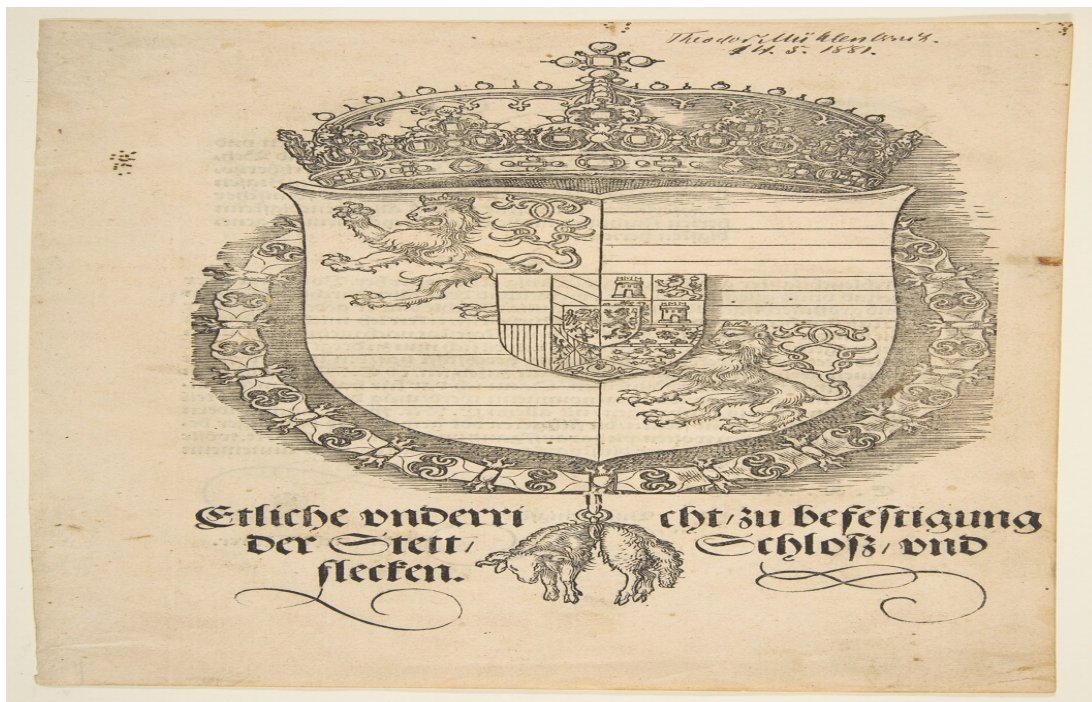
Początkowo głównym motywem ekslibrisu był herb, czyli znak, godło jakiegoś rodu, państwa, miasta czy instytucji, ewentualnie uzupełniony napisami, datami, insygniami władzy, [ornamentem](#).

Przyjrzyj się zamieszczonemu poniżej ekslibrisowi z motywem heraldycznym, czyli zawierającym elementy herbu. Po kliknięciu w interaktywne punkty dowiesz się, jak nazywają się podstawowe elementy herbu.

Herb barona Johna Rolle, 1750-1842, flickr.com, CC BY 3.0

W galerii umieszczono drzeworyty z motywami heraldycznymi znanego renesansowego artysty - Albrechta Dürera. Przyjrzyj im się, a następnie rozwiąż ćwiczenie 1.

Albrecht Dürer, „Herb Ferdynanda I”, drzeworyt, XV w., Muzeum Sztuki Metropolitan, Nowy Jork, Stany Zjednoczone, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_Arms_of_Ferdinand_I_of_Aragon.jpg), domena publiczna

Ćwiczenie 1

Źródło: [online-skills](https://online-skills.com).

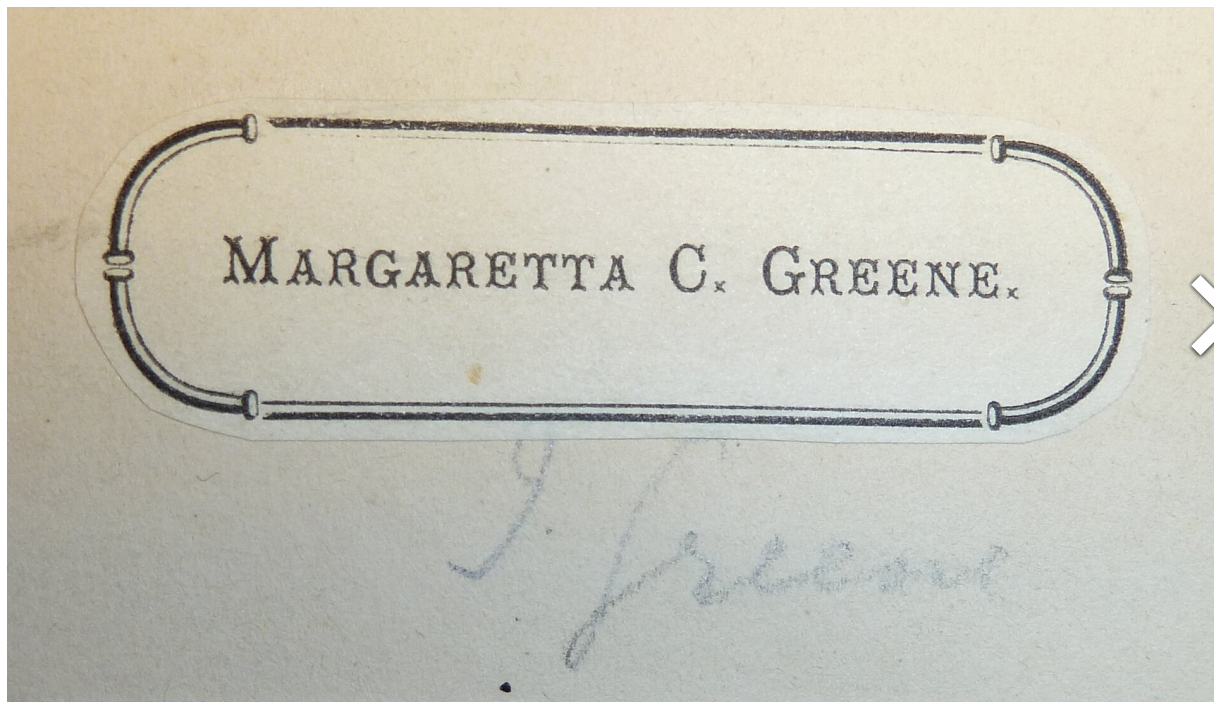
Motywy w ekslibrisie

Z czasem w ekslibrisie zaczęto używać innych motywów. Są to przykładowo: książki lub księgozbiory, portrety, w tym [portrety sylwetkowe](#), [pejzaże](#), architektura, ornamenty, czy motywy religijne.

Ćwiczenie 2

Źródło: [online-skills](https://online-skills.com).

Występują również ekslibrisy [typograficzne](#), w tym [kaligraficzne](#), w postaci prostej formy graficznej przypominającej wizytówkę. Są one złożone tylko z napisu, czasem obramowanego lub nawet jedynie z [inicjałów](#). Tego typu ekslibrisy możesz zobaczyć na poniższych fotografiach.

Ekslibris typograficzny, wikimedia.org, CC BY 2.0

Właściciele ekslibrisów

Ekslibrisy posiadają zarówno osoby prywatne, jak i instytucje, np. biblioteki, urzędy, muzea. W przypadku instytucji ważne jest zamieszczenie nazwy, umożliwiającej jej identyfikację. Niżej zamieszczony ekslibris jest znakiem własności biblioteki klasztoru franciszkańskiego.

Ekslibris klasztoru franciszkańskiego w Bolzano, wikimedia.org, CC BY 2.0

Typowy ekslibris osoby prywatnej zawiera trzy elementy:

- napis *Ex libris* (lub jego zamiennik, np.: *Ex bibliotheca*, *Ex collectione*, *Z ksiąg*, *Z księgozbioru*),
- dane właściciela, np. imię, nazwisko, inicjały, **monogram**, herb,
- grafikę nawiązującą do właściciela - jego nazwiska, cech charakteru, zainteresowań, zawodu, przedmiotów ważnych dla danej osoby.

Przyjrzyj się zamieszczonej poniżej fotografii i odszukaj trzy opisane powyżej elementy ekslibrisu oraz rozwiąż ćwiczenie.

Ekslibris pisarza Edgara Rice'a Burroughs'a, 1914-1922, wikimedia.org, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Przeanalizuj informacje zawarte na zamieszczonym obok ekslibrisie - spróbuj odczytać imię i nazwisko właściciela oraz przyjrzyj się grafice przedstawiającej wybrane informacje na jego temat. Następnie zaznacz, która z wymienionych poniżej historycznych postaci jest właścicielem tego ekslibrisu.

Naukowiec, badacz układu nerwowego i narządów zmysłu, laureat Nagrody Nobla - Edgar Douglas Adrian

Król Anglii panujący w XI wieku, członek wyprawy krzyżowej do Jerozolimy - Edgar II Ætheling

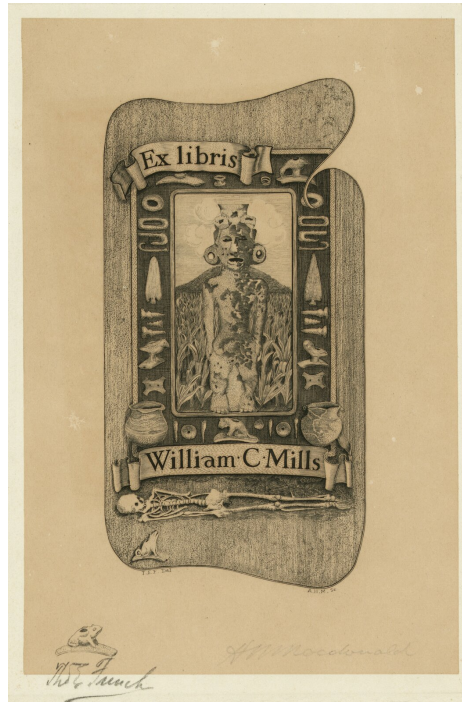
Twórca książek o Tarzanie, chłopcu wychowywanym przez małpy - Edgar Rice Burroughs

Źródło: online-skills.

Artyści, aby scharakteryzować właściciela, tworząc grafikę często odwołują się do jego zawodu i w tym celu umieszczają **atrybuty** danej grupy zawodowej, czyli symbole, przedmioty, które pozwalają ją rozpoznać.

Niżej zamieszczony ekslibris należał do **etnografa**, badacza kultury rdzennych Amerykanów - plemion ludów zamieszkujących Amerykę Północną. Świadczy o tym

wizerunek Indianina, a także takie przedmioty plemienne, jak: naczynia, narzędzia, ozdoby

Thomas Ewing French, Arthur Nelson Macdonald, „Ekslibris etnografa Williama Corlessa Millsa”, ok. 1917, Biblioteka Kongresu, Waszyngton, Stany Zjednoczone, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ex_libris_of_William_Corless_Mills.jpg), domena publiczna

Ćwiczenie 4

Źródło: [online-skills](https://online-skills.com).

Wśród ekslibrisów można także znaleźć tzw. ekslibrisy ślepe. Jeden z przykładów takiego ekslibrisu został zamieszczony poniżej. Przyjrzyj mu się i zastanów się, co odróżnia go od typowych ekslibrisów. Odpowiedź poznasz, klikając w ilustrację.

Ekslibris ślepy, [flickr.com](https://www.flickr.com/photos/online-skills/), CC BY 3.0

Techniki wykonywania

Ekslibrisy są wykonane dowolną techniką graficzną i powielane na karteczkach, a następnie przyklejane do wewnętrznej strony okładki. Wśród technik graficznych najczęściej stosowanych do wykonania ekslibrisów można wyróżnić techniki druku wypukłego: drzeworyty i linoryty, oraz techniki druku wklęsłego: miedzioryty i akwaforty.

Więcej na temat technik graficznych dowiesz się z E-materiału: W pracowni grafiki warsztatowej

Techniki druku wypukłego polegają na wyźłobieniu w **matrycy**, linii i płaszczyzn. Ślad na odbitce pozostawiają wypukłe części matrycy. Jedną z najstarszych technik, w jakich wykonywane są ekslibrisy, są drzeworyty, stosowane już od XV w. W technice tej używa się drewnianych klocków, w których wzór jest wyźłabiany techniką snycerską. Wypukły wzór matrycy pokrywany jest farbą i odbijany na papierze. Podobny do drzeworytu jest linoryt, z tym że tło rysunku wycina się nie w drewnie, lecz w linoleum. W odbitkach stworzonych za pomocą druku wypukłego najczęściej widoczne są ślady po użyciu narzędzi w postaci drobnych kresek, punktów i plamek. Czerni zadrukowanych powierzchni kresek rysunku jest głęboka i jednolita, mocno kontrastuje z jasnym papierem.

Félix Valloton, „Ekslibris wykonany techniką drzeworytu”, 1893, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ex-libris_L._Joly.jpg), domena publiczna

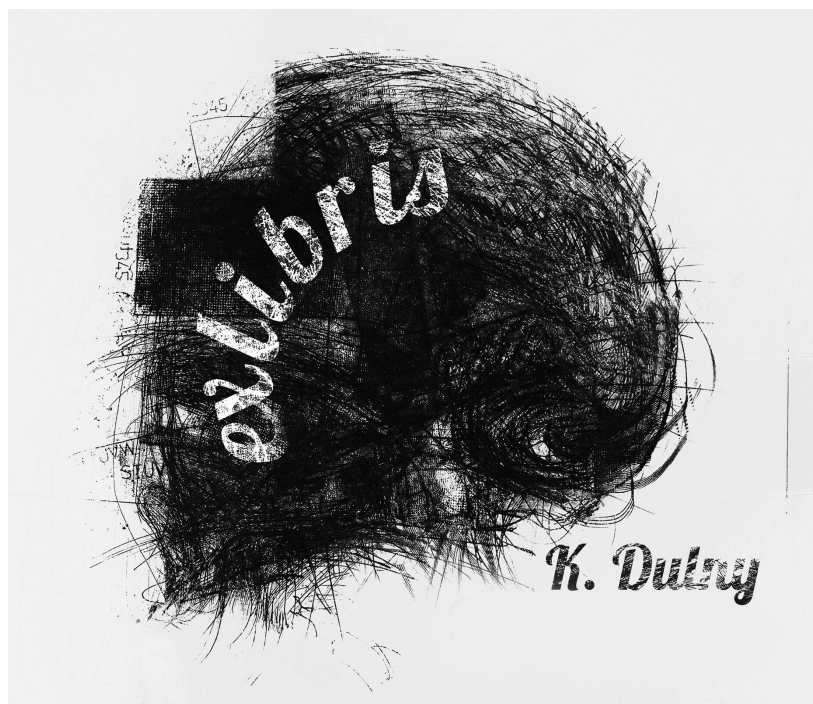

Ekslibirs wykonany techniką linorytu, online-skills, CC BY 3.0

W technikach graficznych wklęsłych (druku wklęsłego) miejscami drukującymi są zagłębienia. Najstarszą metalową techniką graficzną wklęsłą jest miedzioryt, w którym rysunek jest żłobiony na wypolerowanej płytce miedzianej. Cała płytka pokrywana jest farbą, po czym jest ona zbierana z miejsc niedrukujących (wypukłych), a na papier przenoszona jest farba pozostawiona w zagłębieniach. Technikę tę charakteryzuje cienka, ostro zakończona linia. Podobnie dzieje się w akwaforcie, przy czym tu rysunek na płytce wykonany jest igłą stalową i wytrawiony za pomocą roztworu kwasu azotowego. Odbitki wykonane tą techniką charakteryzują się cienką kreską i przypominają rysunek piórkiem.

Paul Revere, „Ekslibris wykonany techniką miedziorytu - księgozbiór Isaiaha Thomasa”, 1763-1772, Muzeum Sztuk Pięknych w Houston, Stany Zjednoczone, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isaiah_Thomas_Bookplate.jpg), domena publiczna

Ekslibris wykonany techniką akwaforty, online-skills, CC BY 3.0

Wśród ekslibrisów występują też formy prostsze - pieczętki, którymi bezpośrednio ostemplowuje się okładkę lub kartki książki.

Ćwiczenie 5

Źródło: online-skills.

Przygotowując matrycę, należy pamiętać, aby wytworzyć ją w lustrzanym odbiciu. Jest to szczególnie ważne przy ustalaniu kierunku zapisu wyrazów (od prawej do lewej) i kształtu liter. Zobacz przykłady matryc na poniższej fotografii.

Matryce do ekslibrisu, flickr.com, CC BY 3.0

Polecenie

Polecenie 1

Przygotuj pieczętkę z własnym ekslibrisem.

Potrzebne będą:

- papier, ołówek, lusterko, flamaster, farba plakatowa, pędzel, ziemniak, nożyk

lub:

- papier, ołówek, lusterko, długopis, gąbka nasączona tuszem, gumka do mazania, dłuto do rzeźbienia

Pieczętkę z ekslibrisem możesz przygotować z ziemniaka lub gumki do mazania. Pierwsza wersja jest łatwiejsza, ale ziemniaczana pieczętka jest nietrwała. Dla obu wariantów warto najpierw przygotować projekt. Narysuj go ołówkiem na kartce papieru, pamiętając, że wzór na ziemniaku powinien być prosty zawierający jak najmniej elementów.

Pieczętka z ziemniaka

Przekrój ziemniaka na pół. Twój ziemniak będzie matrycą, więc przerysuj flamastrem na jego jasną powierzchnię wzór z kartki. Jeśli używasz liter, pamiętaj, że muszą one być wykonane w lustrzanym odbiciu. W tym celu użyj lusterka, w którym zobaczysz, jak wygląda lustrzana wersja litery. Następnie wycinaj nożem wyżłobienia. Wypukłe części ziemniaczanego stempla zamaluj gęstą farbą plakatową przy użyciu pędzla, a następnie przyciśnij go do kartki papieru, odbijając wzór.

Pieczętka z gumki do mazania

Matrycę można też zrobić z gumki do mazania. Przerysuj długopisem na gumkę wzór z kartki w lustrzanym odbiciu (tu również możesz użyć lusterka, w którym zobaczysz lustrzane odbicie projektu). Za pomocą dłuta do rzeźbienia wykonaj wyżłobienia. Dociśnij gumkę do gąbeczki nasączonej tuszem i odbij pieczętkę na papierze.

W obu przypadkach pamiętaj, że czarny wzór tworzą wypukłości. Możesz się zdecydować na czarne tło i białe kontury - wówczas wytnij narysowane kontury. Możesz także zdecydować się na białe tło i czarne kontury, wówczas pozostaw narysowane kontury, a wytnij powierzchnie między nimi.

Zobacz przykłady obu stempli - ziemniaczanego i gumkowego na fotografiach zamieszczonych poniżej.

Pieczętki z ziemniaków, flickr.com, CC BY 3.0

Źródło: online-skills.

Cechy

Jedną z najważniejszych cech grafiki jest to, że tworząc jedną matrycę, można uzyskać wiele odbitek. Grafika w swej klasycznej postaci jest czarno-biała (czarna farba na białym podłożu). Spotykane są też ekslibrisy, które drukowane są na innym podłożu niż biały, a czerń farby zostaje zastąpiona kolorem.

Poniżej zamieszczono przykłady ekslibrisów jednokolorowych. Kliknij w ekslibris odbity brązową farbą, a zobaczysz odbitkę z tej samej matrycy w innym wariacie kolorystycznym.

Félix Valloton, „Ekslibris jednokolorowy”, 1893, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Felix_Valloton_-_Ekslibris_jednokolorowy.jpg), domena publiczna

W dawnych czasach próbą urozmaicenia grafik było ręczne kolorowanie czarno-białych odbitek. Do najbardziej znanego przykładu tak uzyskanego ekslibrisu należy widoczny na poniższej fotografii najstarszy w Europie ręcznie kolorowany ekslibris Hildebrandta Brandenburga z Biberach (Niemcy), datowany na 1470 r.

Autor nieznany, „Ekslibris Hildebrandta Brandenburga z Biberach”, drzeworyt, ok. 1470, Muzeum Sztuki Metropolitan, Nowy Jork, Stany Zjednoczone, wikimedia.org, domena publiczna

Ekslibrisy bywają także odbijane z kilku matryc. Odbitki dwukolorowe można uzyskać przy użyciu dwóch matryc, np. jednej konturowej do farby czarnej i drugiej do wypełnienia konturu kolorem.

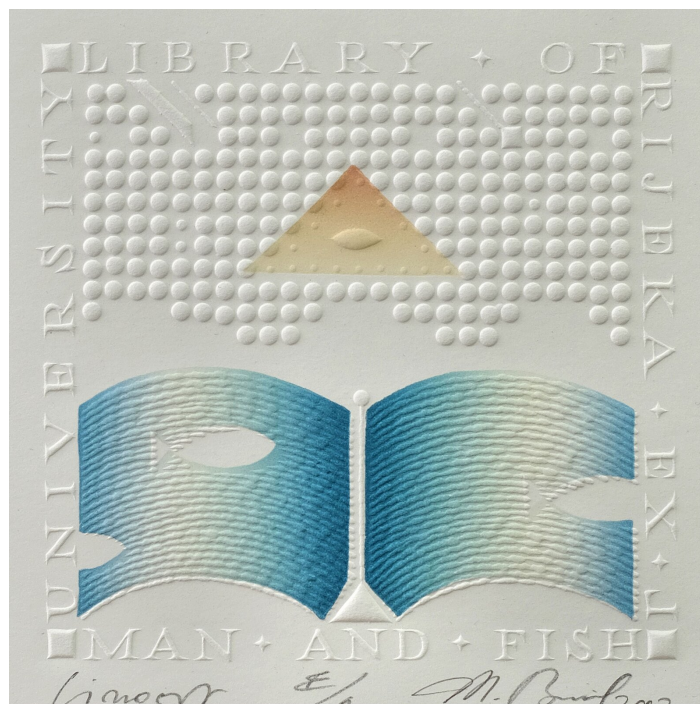

Zbigniew Dolatkowski, „Ekslibris Emila Eerme”, 1963, Biblioteka Uniwersytetu Kolumbii Brytyjskiej, Vancouver, Kanada, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Exlibris_Emile_Eerme.jpg), domena publiczna

Marek Zajko, „Ex libris U. Gronostaj”, 2012, online-skills, CC BY 3.0

Ekslibrisy barwne wytwarzane są za pomocą większej liczby matryc, jednak ze względu na koszty i bardziej skomplikowany proces uzyskiwania odbitek, przy projektowaniu księgoznaku zakłada się użycie raczej niewielu kolorów.

Marek Basiul, „Man and fish ex”, 2003, linoryt barwny, druk ślepy, online-skills, CC BY 3.0

Zadania

Ćwiczenie 6

Źródło: online-skills.

Ćwiczenie 7

Źródło: online-skills.

Ćwiczenie 8

Poniżej umieszczono słownikową definicję księgoznaku. Przypomnij sobie, która z niżej wymienionych wersji łacińskiego zwrotu *ex libris* jest stosowana w języku polskim i wpisz ją w wyznaczone miejsce.

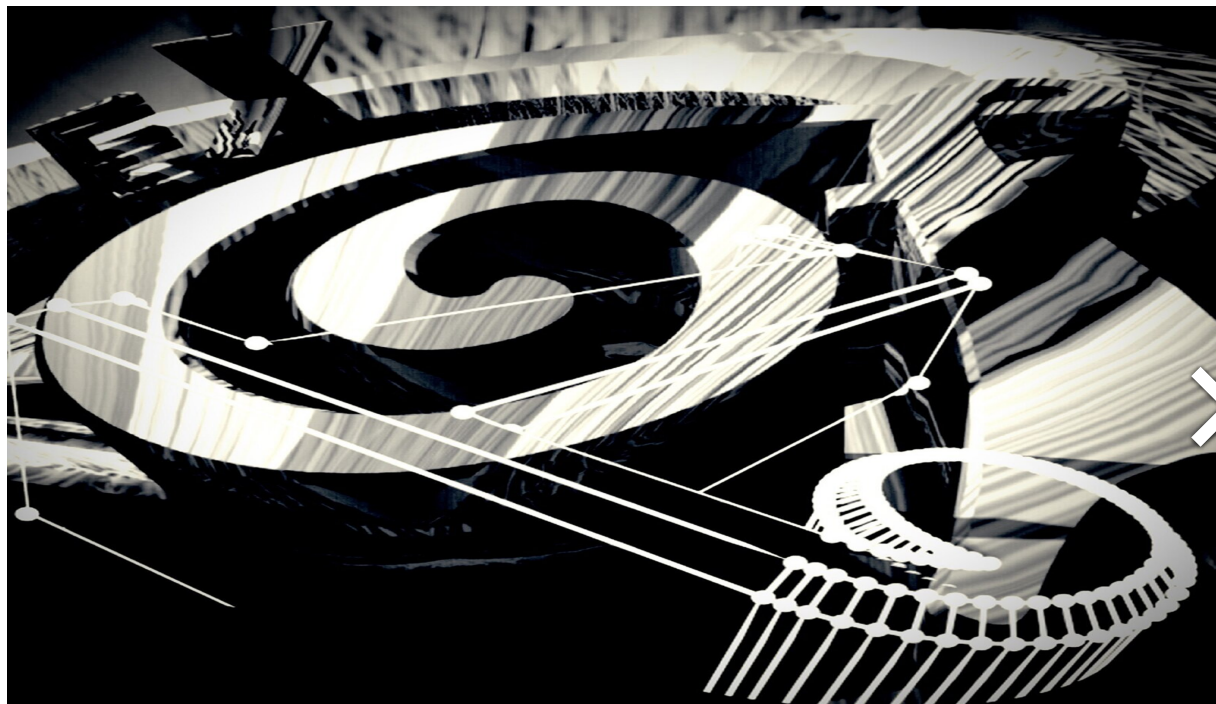
Hasła: exlibris, ekslibris, eks libris

– nazwisko lub godło właściciela książki, często ozdobne, umieszczone zwykle na wewnętrznej stronie okładki; znak własnościowy <łac. *Ex libris* ‘z książek’>

Źródło: online-skills.

Współczesne eksibrisy

Współczesne ekslibrisy często tworzone są z wykorzystaniem grafiki komputerowej. Zapoznaj się z przykładami takich grafik w galerii. Spróbuj odnaleźć na nich napis znaku księgowego - przyjrzyj się czy artystka umieściła wyrażenie *Ex libris* lub *Ex bibliotheca*, czy skrót *Ex*.

Agata Dworzak-Subocz, „Ex libris Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie 1”, 2018, digital art., online-skills, CC BY 3.0

Marek Basiul, „Ich dwoje”, linoryt, druk ślepy, online-skills CC BY 3.0

Słownik pojęć

Atrybut

symboliczny przedmiot dodany przedstawianej osobie, związany z jej życiem i pozwalający ją rozpoznać.

Etnograf

specjalista w dziedzinie etnografii – dyscyplinie naukowej zajmującej się opisem i analizą wytworów kultury różnych grup etnicznych.

Iluminacja

zdobnictwo ręcznie pisanych średniowiecznych manuskryptów, najczęściej w postaci rysunku czy bordiury z ornamentem.

Inicjały

skrótowa wersja imienia i nazwiska osoby, ograniczona do początkowych liter.

Kaligrafia

umiejętność starannego i estetycznego pisania, często również zdobionego artystycznie.

Manuskrypt

księga pisana ręcznie, pochodząca z okresu przed upowszechnieniem się druku.

Matryca

forma służąca do powielania odbitek, przykładowo może to być klocek drzeworytniczy czy płyta miedziorytnicza.

Monogram

znak własności złożony z litery lub kilku liter (inicjałów), ozdobnie ze sobą powiązanych.

Ornament

motyw zdobniczy lub zespół takich motywów, może być np. roślinny, zwierzęcy, geometryczny.

Pejzaż

w sztuce to dzieło, którego głównym tematem są rzeczywiste lub wyobrażone przez artystę widoki krajobrazu.

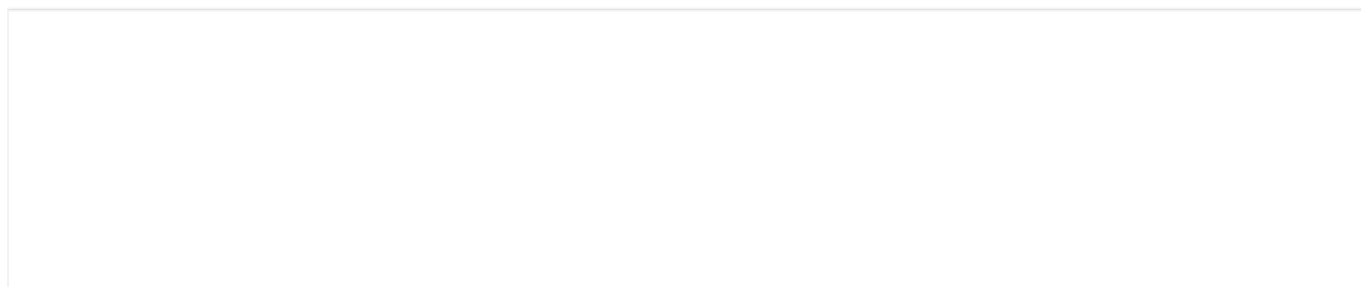
Portret sylwetkowy

wizerunek osoby, zazwyczaj z profilu, przedstawiający jedynie kontury postaci wypełnione ciemną farbą bądź wycięte z czarnego papieru.

Typografia

sztuka graficznego opracowania tekstu, w tym liternictwa, czyli graficznej reprezentacji znaków pisarskich.

Galeria dzieł sztuki

Carl Spitzweg, „Mól książkowy”, 1850, Muzeum Georga Schäfera, Schweinfurt, Niemcy, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carl_Spitzweg_-_Mol_kszakowy.jpg), domena publiczna

Bibliografia

www.encyklopedia.pwn.pl

www.sjp.pl